

Prethodno priopćenje

UDK 821.163.42'282-1 : 811.163.42'282 Štambuk (497.5)

Primljeno 2019-09-21

Prihvaćeno za tisak 2019-10-28

OPORBENO JEZIKOSLOVLJE DRAGE ŠTAMBUKA

Zlatna formula hrvatskoga jezika 'ča-kaj-što'

Anđela Milinović-Hrga, Split

Sažetak

U radu se raščlanjuje pjesnička zbirka Drage Štambuka "Kad su miši balàli molfrînu" (2017.) kojom autor ustrajno promiče načelo trojednosti hrvatskoga jezika sažeto u "zlatnoj formuli ča-kaj-što". Pokazuje se kako se autor svojim jezičnim izborima svjesno vraća na izvore hrvatskoga jezika "pamteći" u vlastitu pjesničkom kodu stariju i noviju hrvatsku književnojezičnu tradiciju. Primjeri se razmatraju glavninom na leksičkoj razini.

Ključne riječi: zlatna formula 'ča-kaj-što'; Drago Štambuk; hrvatska književnojezična baština.

Drago je Štambuk u izdanju Naklade Đuretić 2017. objavio zbirku pjesama *Kad su miši balàli molfrînu* podnaslovljenu *Pjesme kroz prizmu ča-kaj-što*. Pjesme su podijeljene u tri opsegom nejednaka dijela. Prvi je naslovljen *ČA*; drugi, najopsežniji *ČA-KAJ-ŠTO*; te najzad *O jeziku, rode, da ti pojem*. Pridodan je također Rječnik u kojem su obrađeni leksemi zastupljeni u Štambukovim pjesmama, a korisni za njihovo razumijevanje. Slijede četiri pogovora, autorov te onaj nedavno preminuloga akademika Radoslava Katičića, koji se u jezikoslovnom ogledu osvrće na zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što. Treći je pogovor Dubravke Dorotić Sesar, koja se osvrće na Štambukovu široku poetsku topografiju, to jest topoglotofiliju. Posljednjemu je autor Filip Galović, koji govori o jezičnoj plemenitoj slitini koju Štambuk ostvaruje miješanjem brojnih jezičnih struktura, a usredotočuje se pritom na odabrane jezične činjenice koje pripadaju čakavskoj dionici zbirke. Naposljetku je priložena aplikacija Ministarstvu kulture Republike Hrvatske kojom Štambuk predlaže da se *zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što* uvrsti na Listu zaštićene nematerijalne baštine Republike Hrvatske (prethodne dvije aplikacije nisu prihvaćene).

Štambuk je javnosti, među ostalim, poznat kao njegovatelj hrvatske kulturne i jezične baštine, kao utemeljitelj jezično-pjesničke smotre *Croatia rediviva* koja se već gotovo tri desetljeća održava u Selcima na Braču te na kojoj se potiče i njeguje čakavsko, kajkavsko i štokavsko pjesništvo. Ti su temelji utkani i u Štambukove pjesničke prinose. Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što, kako ju autor sažima, tronarječnost kao trojednost postavlja s jedne strane kao temelj, a s druge kao smjerokaz budućnosti hrvatskoga jezika.

Takva tradicija i pristup izgradnji hrvatskoga jezika nije ni nov ni nepoznat. Štambuk se takvom poetskom gradbom naslanja na stariju jezičnu tradiciju i nastavlja ju. Nadahnuće je našao, kako izrijeком i navodi, u jezičnoj koncepciji za kakvu se u 17. stoljeću zalagao ozaljski književno-jezični krug, kojemu su među ostalima pripadali Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Ivan Belostenec, Ana Katarina Zrinska i drugi. Posrijedi je razdoblje u povijesti hrvatskoga (književnoga) jezika u kojem su se pripadnici ozaljskoga kruga pri izgradnji književnoga jezika vodili načelom miješanja elemenata čakavštine, kajkavštine i štokavštine, a ne odabirom samo jedne dionice kao temeljne. Dakako, imali su pritom na umu dijalektnu situaciju područja južno od Kupe na kojem su djelovali. Na sličnim su načelima općehrvatski književni jezik prije njih gradili i hrvatski glagoljaši takvim postupcima jezično spajajući razdrobljen hrvatski prostor.¹

Štambuk se svojim poetskim postupcima svjesno vraća na izvore hrvatskoga jezika i napaja se na njima. Glavninom na leksičkoj razini oprimjerit ću kako u svojoj poeziji “pamti” stariju i noviju hrvatsku jezičnu tradiciju, naslanja se na nju i nastavlja ju jer *potrošenim riječima // valja vratiti sjaj* (Štambuk 2017: 168). Posljedično, njegovo se pjesničko stvaralaštvo može iščitavati i kao svojevrsnu persiflažu, a takve postupke označiti kao oporbeno jezikoslovlje (usp. *oporbeno jezoslovlje*, 2017: 72) usuprot “vladajućim” navadama. Koliko god s jedne strane djelovao kao *oporben*, toliko je Štambukov samosvojni leksik zapravo tradicijski ukorijenjen u maticu hrvatskoga jezika.

Iz ove raščlambe izostavljam prvu cjelinu naslovljenu *ČA* jer u njoj su snažni čakavski jezični elementi, a izostaje miješanje dionica. Osvrnut ću se glavninom na cjeline *ČA-KAJ-ŠTO* te *O jeziku, rode, da ti pojem*. U njima je razvidno Štambukovo stvaralačko načelo: *Ja ne čistim svoj jezik; miješam ga, // bogatim sa čakavskim i kajkavskim, // uvećavam pričuvnu mu razliku i trpkost sapi*. (2017: 171)

U svojim stihovima u spomenutim dvjema cjelinama Štambuk se najčešće služi hrvatskim književnim jezikom s brojnim primjesama čakavštine te znatno

¹ Opširnije o tom vidjeti, primjerice, u Vončina 1988, Moguš 1993, Bratulić i Damjanović 2005, Brozović 2008.

manjim primjesama kajkavskoga sloja, uz mnoge arhaične i samosvojne oblike, katkad još umeće latinski, francuski, njemački. Uz upitno-odnosnu zamjenicu *što* (npr. 2017: 70, 82, 103, 122 itd.), kojiput također rabi oblik *ča* (2017: 105, 121), a zatječe se u njegovim stihovima i oblik *kaj* (2017: 147). Odraz je jata pretežno ijekavski te rjeđe ikavski (*izgorila svića, vitar, zvizde*), a zanimljivo je češće istodobno prepletanje obaju odraza (primjerice: *Ti jedino si, //Riječi -// duše moje// tijelo stvarno, // bili moj vapor*. 2017: 172).

U stihove također umeće izraze sukladne starijoj hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji. Takvi se njegovi postupci podudaraju s jezičnom praksom brojnih hrvatskih književnika² kojom se opiralo silnicama koje su nametale drugačije jezične poglede na književnojezični razvoj. Slijede primjeri na kojima ću to pokazati.

Uspoređujući Marulića i Petrasova Marovića, Mirko Tomasović ističe *baščinu* i *vaščinu* kao jake riječi iz Marulova vokabulara. (1994: 157-158) Leksemom *baščina* Marulić u prijevodu spisa srednjovjekovnoga njemačkoga redovnika i crkvenoga pisca Tome Kempenskoga prenosi pojam *patria* (Tomasović 1994: 157). Obama se leksemima služi i Štambuk: *baščina* (2017: 67) i *vaščina* (2017: 62). Potonji je u pridodanom *Rječniku* objašnjen kao 'nečist, gnusoba' (2017: 199)

Česti su u Štambuka sinonimni parovi ili nizovi (većinom ih se zamjećuje u okviru iste pjesme ili čak istoga stiha): *jenar* i *siječanj* (2017: 87); *uteg* i *piz* (2017: 149); *magarac* i *tovar* (2017: 149); *fekalije*, *šporkoća* i *faeces* (2017: 79); *plavca*³ (2017: 86, 158) i *barka* (2017: 85, 103); *brod* i *vapor* (2017: 172); *bura* (2017: 105, 155) i *vihor* (2017: 96) itd. Ti leksemi s gledišta standardnoga jezika većinom nisu sinonimni jer pripadaju različitim idiomima, ali u skladu sa Štambukovim hibridnim pjesničkim kodom i jezičnim promišljanjima, valja na njih gledati kao na kontaktne sinonime kakvi su bili uobičajeni primjerice u pisaca ozaljskoga kruga.

Osim toga, Štambuk poseže za riječima koje pripadaju temeljnomu hrvatskomu leksiku,⁴ to jest riječima koje su zajednička baština svih triju hrvatskih narječja ili barem dvaju organskih idioma: *oganj* (2017: 89, 95, 96, 112), *zdenac* (2017: 95), *postelja* (2017: 75, 116). Uobičajilo se lekseme *hiža* (2017: 114) i *delati* (2017: 147) pripisati kao svojstvene kajkavskomu sloju, tako ih se kao kajkavsku dionicu na prvi pogled označuje i u Štambukovu izrazu. Međutim, novija su istraživanja pokazala da valja biti oprezniji pri određivanju dijalektne pripadnosti imenice *hiža* jer u okviru hrvatske dijalektologije ona nije isključivo kaj-

² Opširnije o tom vidjeti Vulić i Laco 2015 te Vulić i Laco 2018.

³ Motiv *plavce* tipičan je motiv iz Marulićeve *Judite*.

⁴ Opširnije o tom vidjeti Vulić i Alerić 2009.

kavizam.⁵ Također, “glagol *delati* (naravno, u fonološkim inačicama) zajednička je značajka kajkavštine i sjeverozapadnih čakavskih govora među kojima ima i vrlo arhaičnih.” (Vulić i Alerić 2009: 41) Takvo se umetanje spomenutih leksema savršeno uklapa u Štambukovu zamisao o trojstvenoj naravi hrvatskoga jezika, a pritom nije ni važno je li ih autor svjesno ili slučajno izabrao gradeći vlastiti pjesnički jezik.

U dijelu zbirke naslovljenu *O jeziku, rode, da ti pojem* Štambuk priziva pisce ili djela iz hrvatske književnojezične baštine prenoseći ili parafrazirajući pokoji stih, izraz i sl. ili izravno imenujući autore. Za naslov je toga dijela uzet poznati Preradovićev stih iz pjesme *Rodu o jeziku*.

Pjesma *Do iza Božjih bezdana* izrijekom je posvećena Nazoru i Matošu (2017: 153). Valja ovdje podsjetiti da su upravo Nazor i Matoš začetnici svojevrsne “renesanse” dijalektne književnosti koja se početkom 20. stoljeća javlja usporedo sa stvaralaštvom na standardnom jeziku. Antun Gustav Matoš u svoju je novelu *Nekad bilo – sad se spominjalo* uvrstio kajkavski sonet *Hrastovački nokturno* (1900.). Obično se prvom čakavskom dijalektnom pjesmom drži *Gali-jotova pesan* (1908.) Vladimira Nazora, bračkoga čakavca koji je propjevao kastavskom čakavštinom.

U spomenutoj pjesmi Štambuk stihom *kano kristal gorah* (2017: 153) podsjeća na Matošev stih *Ja vučem čemer magle tvojih gorah* iz pjesme *Gnijezdo bez sokola* (1911.). Poznat i kao pjesnik Zagreba, Matoš oblikom *gorah* aludira na načela zagrebačke slovničarske škole iz 19. stoljeća.⁶

Arhaični veznik *kano* (2017: 153, 169) prisutan je u Štambukovoj zbirci uz oblike *kao* i *ko*. Veznik *kano* bio je potvrđen u starijoj hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji te u slovnica Vjekoslava Babukića (1836: IX, 2, 25, 32, 60), Antuna Mažuranića (1866: 139) i Adolfa Vebera (1873: 81). Tomo je Maretić u svojoj gramatici bilježio samo veznik *kao* (1899: 502), stoga je oblik *kano* sukladno Maretićevoj normi s početka 20. stoljeća postupno nestajao iz uporabne prakse.⁷

Naslovom pjesme *Odiljanje* Štambuk čitatelja dijakronijskom usporednicom vodi na putovanje do *Odiljanja* Mavra Vetranovića te antologijske renesansne ljubavne pjesme *Odiljam se* anonimnoga autora, koja se prije pripisivala Džori Držiću. Spominje također *planinu Zoranićevu* (2017: 101). Zanimljivo se sintagmom *sine Štambući* (2017: 100) poigrao asocijacijom na biblijski stil.

⁵ Vidjeti Maresić 203: 108; Vulić 2018: 51, 52; Moguš 1993: 54. Zanimljivo je ovdje spomenuti da je Moguš u Marulićevoj prozi uočio postojanje triplete *dom, hiža i kuća* (1989: 248, 255, 268).

⁶ Opširnije o zagrebačkoj slovničarskoj školi vidjeti primjerice u Vince 1978.

⁷ Zanimljivo je postupno uklanjanje toga oblika veznika u izdanjima *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, vidjeti Milinović Hrga 2018: 289.

Takvim obilnim referencama na Zoranića, Preradovića, Nazora, Matoša, zagrebačku slovničarsku školu itd. Štambuk osnažuje i nastavlja neprekinutu praksu hrvatskih književnika da baštine tronarječnu hrvatsku jezičnu tradiciju svojih prethodnika. Tu krilaticu ugrađuje i u svoje stihove: *Zatvaram se u kuću // hrvatskoga jezika. // Vraćam se odonud // od kuda sam krenuo.* (2017: 169) Potvrđuje se time i na njegovu pjesničkom kodu da je svijest o bogatoj hrvatskoj književnoj jezičnoj baštini te otvorenost prema njezinoj prostornoj i vremenskoj ukupnosti stalna, a mar da ju se očuva stoljećima neprekinut.

Izvor

Štambuk, Drago (2017.) *Kad su mši balàli molfrînu. Pjesme kroz prizmu ča-kaj-što.* Zagreb: Naklada Đuretić i Studio moderna d.o.o.

Literatura

Babukić, Vjekoslav (1836.). *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga.* Zagreb: Milan Hiršfeld. Dostupno i na: <<https://books.google.hr/books?id=IO5bAAAaAAJ&printsec=frontcover&dq=babuki%C4%87&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwj98rZzM3ZAhXHfFAKHdK0BBQQ6AEIOzAD#v=onepage&q=lje&f=false>> (pristup 13. listopada 2019).

Bratulić, Josip i Stjepan Damjanović (2005.). *Hrvatska pisana kultura : izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća.* Sv. 1 : VIII. –XVII. stoljeće. Križevci: Veda.

Brozović, Dalibor (2008.). *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika.* Zagreb: Školska knjiga.

Maresić, Jela (2003.). "O leksiku Marulićeve *Judite*", *Filologija*, 41, 103–112.

Maretić, Tomo (1899.). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika.* Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

Mažuranić, Antun. ³1866. *Slovnica Hèrvatska. Za gimnazije i realne škole.* Zagreb: Tiskom Karla Albrecha. Dostupno i na: <https://books.google.hr/books?id=CXA-AAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (pristup 13. listopada 2019.).

Milinović-Hrga, Anđela (2018.). "Jezik i pravopis *Priča iz davnine* između tradicije zagrebačke jezikoslovne škole i načela hrvatskih vukovaca", *Libri et liberi*, 7 (2), 277–296.

Moguš, Milan, prir. (1989.). Marko Marulić, Od naslidovanja Isukarstova i odpogarjenja tašćin segasvitnjih, prijevod djela »De imitatione Christi«, priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš, Split: Književni krug.

Moguš, Milan (1993.). *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Globus.

Tomasović, Mirko (1994.). "Marović i Marulić", *Colloquia Maruliana*, 3, 156–164. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/9843>

Veber [Tkalčević], Adolfo. 1873. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta.* Zagreb. Dostupno i na: <<https://books.google.hr/books?id=53xcAAAaAAJ&printsec=frontcover&dq=adolfo+veber+slovnica&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjWouiN1tPZAhUOalAKHfDDAE8Q6AEIJjAA#v=onepage&q=adolfo%20veber%20slovnica&f=false>> (pristup 13. listopada 2019.).

Vince, Zlatko (1978.). *Putovima hrvatskoga književnog jezika.* Zagreb: Liber.

Vončina, Josip (1988.). *Jezična baština : lingvostilistička hrestomantija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*. Split: Književni krug.

Vončina, Josip (1992./1993.). "Jezik renesansne hrvatske književnosti", *Croatica* 37/38/39 , 411-422.

Vulić, Sanja (2018.) *Jedinstvo različitosti: radovi iz hrvatske filologije*. Split: Književni krug.

Vulić, Sanja i Gordana Laco (2015.). Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće*. Ur: Ante Bičanić, 179–243. Zagreb: Croatica.

Vulić, Sanja i Gordana Laco (2018.). Jezik hrvatskih književnih djela u 20. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 5. knjiga: 20. stoljeće*. Ur: Ante Bičanić, 191–243. Zagreb: Croatica.

Vulić, Sanja i Marko Alerić (2009.). "O hrvatskom leksiku na temelju primjera iz čakavskog narječja", *Čakavska rič* 1-2, 35–55.

DRAGO ŠTAMBUK'S OPPOSITIONAL LINGUISTICS

By Anđela Milinović-Hrga, Split

Summary

The paper analyses Drago Štambuk's poetry collection Kad su miši baljali molfrīnu (2017), by which the author persistently promotes the trinity principle of the Croatian language summarized in the "golden formula of ča-kaj-što". In his language choices, the author consciously reverts to the sources of the Croatian language by "remembering" in his own poetic code the older and newer Croatian literary tradition. Examples are presented primarily at the lexical level.

Key words: golden formula of 'ča-kaj-što'; Drago Štambuk; Croatian linguistic heritage